

Prof. dr. E. W. Hofstee, hoogleraar in de Sociologie en Sociografie
aan de Landbouwhogeschool

Inleidende opmerkingen over de voorlichting

Het feit dat nu al een aantal jaren lang de voorlichting op de Tuinbouwdagen een belangrijk deel van het programma voor zich opeist, getuigt van de toenemende belangstelling die de methodiek van het voorlichtingswerk ondervindt. Men behoeft niet zo ver terug te gaan om een geheel andere toestand aan te treffen. Vóór de oorlog was er nauwelijks sprake van een systematische belangstelling voor de wijze waarop men voorlichting gaf. De voorlichter beschikte over de kennis, die hij bij het middelbaar of hoger land- en tuinbouwonderwijs had opgedaan en deze trachtte hij op de wijze, die hem goed dacht over te brengen aan boeren en tuinders. Hoogstens leerde hij in de eerste jaren van zijn werkzaamheid wat kneepjes van het vak van zijn oudere en wijzere collega, maar daarbij bleef het dan in de regel. Sindsdien is er veel veranderd. Een belangrijk aantal voorlichters heeft zich na de oorlog naar Amerika begeven en is met allerlei ideeën over voorlichtingsmethodiek en -techniek teruggekomen. Ook in ons land wendden sociologen en psychologen zich tot het terrein van de voorlichting en trachten daarover hun licht te doen schijnen.

Langzamerhand is men overtuigd geraakt, dat voorlichting niet alleen een werk van 'Fingerspitzengefühl' is, maar dat de vraag hoe men moet voorlichten een probleem op zichzelf vormt. Meer en meer is de voorlichter zich er van bewust geworden, dat hij zich voortdurend heeft af te vragen of hij zijn energie wel op de juiste wijze besteedt. Het begrip 'evaluatie' heeft zijn entree gemaakt en het systematisch onderzoek naar de waarde van bepaalde voorlichtingsmiddelen ontwikkelt zich steeds meer.

Toch vraag ik mij af of men zich er wel steeds van bewust is, wat er eigenlijk schuilt achter deze veranderde houding ten aanzien van de voorlichting. Het lijkt me niet uitgesloten dat velen het nieuwe dat zich in de voorlichting heeft voorgedaan en zich in toenemende mate voordoet, zien als een reeks van nieuwe handgrepen en kunstjes, die dienen om boeren en tuinders de over te dragen wijsheid beter en gemakkelijker in te prenten dan met de vroeger toegepaste technieken mogelijk was. Ik wil dit technisch-didactische aspect van de geleidelijke vernieuwing, die in de voorlichting is ontstaan, niet bagatelliseren. Flanel-

bord, films, filmstrips, voorlichtingstoneel, stripfiguurtjes enzovoort hebben alle afzonderlijk hun waarde als middelen om de aandacht van boer en tuinder te trekken en om te helpen de voorlichtingsboodschap gemakkelijker te doen opnemen. Veel wezenlijker echter dan deze technische wijzigingen in de voorlichting op zichzelf is de verandering in de denkbeelden ten aanzien van het voorlichtingsobject, de voor te lichten boer of tuinder en — mede in verband hiermee — ten aanzien van het functioneren van het voorlichtingsproces als zodanig.

De opvattingen in de negentiende eeuw

De land- en tuinbouwvoorlichting in Nederland en elders — ik heb dit ook vroeger al eens betoogd — heeft lange tijd de typische kenmerken vertoond van de tijd, waarin ze is ontstaan; dat is het eind van de 19de eeuw. Men kan de opvattingen over mens en samenleving die in de negentiende eeuw en in het bijzonder in de tweede helft van die eeuw heersten, op verschillende wijzen karakteriseren; maar in dit verband is het van belang er op te wijzen dat ze rationalistisch en individualistisch waren. Wat het economisch handelen van het individu betreft, leidde dit tot de overtuiging dat de mens zich hierbij liet drijven door het welbegrepen eigenbelang. De mens, zo meende men, werd beheerst door het economisch motief, populair gezegd, door de wens om zo gauw mogelijk zoveel mogelijk geld te verdienen. Hij trachtte dit doel te benaderen door het economisch principe te volgen; dat wil zeggen: hij zocht door de geringst mogelijke offers de grootst mogelijke baten te bereiken. Om dit laatste te kunnen verwezenlijken diende hij echter over kennis te beschikken. Hij moest *weten* wat hij moest doen om zoveel mogelijk te produceren en *weten* hoe hij dit met de geringste offers tot stand kon brengen. Om hem dit duidelijk te maken diende de mens te worden onderwezen en voorgelicht, zodat het best mogelijke inzicht zijn economisch han-

delen zou leiden. Vandaar onder andere de grote belangstelling, die de negentiende eeuw voor volks- onderwijs en onderwijs in het algemeen heeft getoond. Vandaar ook de overtuiging van de Nederlandse regering, dat de moeilijkheden die door de landbouwcrisis aan het eind van de vorige eeuw ontstonden, niet dienden te worden opgelost door protectionistische maatregelen, maar door bevordering van landbouwkundig onderzoek, onderwijs en voorlichting.

Het ligt voor de hand in deze gedachtengang onder meer te veronderstellen, dat het individu begerig is naar kennis. Indien men hem goede en nuttige kennis presenteerde, zou het welbegrepen eigenbelang de mens er als vanzelfsprekend toe brengen deze kennis te zoeken, op te nemen en te gebruiken. Dit maakt weer begrijpelijk, waarom men zich in de negentiende eeuw, in het bijzonder wanneer het ging om onderwijs aan volwassenen en opgroeiende jongeren die tot de jaren des onderscheids waren gekomen, om didactische en pedagogische problemen niet erg druk maakte. Wanneer de geboden kennis maar goed en nuttig was, dan zou het welbegrepen eigenbelang het individu er als vanzelf toe brengen deze kennis op te nemen en zich ten nutte te maken. Men heeft er bij voorbeeld bij de ontwikkeling van het hoger landbouwonderwijs dan ook geen ogenblik aan gedacht om in het leerprogramma vakken op te nemen, die de aanstaande voorlichters vertrouwd konden maken met problemen samenhangende met kennisoverdracht.

De zo juist beschreven opvattingen hebben ook in de eerste helft van de twintigste eeuw de houding tegenover de problemen van de relatie individu-samenleving nog grotendeels bepaald, ook al groeide door de ontwikkeling van sociologie en psychologie een steeds sterkere twijfel. Enkele jaren vóór 1930 werd mij op de H.B.S. nog als vanzelfsprekend geleerd, dat de economie de leer van het *individuele* welvaartsstreven is.

De tegenwoordige inzichten

De fenomenale groei van de sociale wetenschappen in de laatste tientallen jaren en hun toenemende invloed op het denken in onze samenleving hebben echter begrip doen ontstaan voor het feit, dat in wezen al het menselijke handelen *sociaal* handelen is; dat wil zeggen dat dit menselijk handelen in hoge mate wordt bepaald door de menselijke groepen, waarin het handelende individu is geplaatst.

Dit geldt ook voor het economisch handelen. Er is geen twijfel aan, dat bij de mens het economisch motief, het verlangen naar welvaart, een belangrijke rol speelt. Maar het is slechts één van de motieven, die aan het handelen van de mens in het produktieproces vorm geven. De wijze waarop dit economisch motief voor de dag komt, soms in zijn uitwerking wordt geremd, soms wordt bevorderd en soms zelfs geheel schijnt te verdwijnen, wordt voor een groot deel bepaald door de normen, de verlangens en de wensen, die besloten liggen in de cultuur van de groep waarvan het individu deel uitmaakt.

Uit het voorgaande volgt dat in zijn economisch handelen het individu geenszins alleen maar rationeel is, als men onder rationeel verstaat het op zuiver verstandelijke gronden nastreven van een zo hoog mogelijk inkomen. Het rationele element in het economisch handelen ontbreekt niet, maar het staat geenszins alleen. Als het individu zijn eigen belang nastreeft, is dat slechts ten dele een 'welbegrepen' eigenbelang. Het is duidelijk, dat het inzicht, dat het economisch handelen sociaal handelen is, in de zo juist genoemde zin, zijn belangrijke consequenties heeft voor het voorlichtingswerk. Het brengt mee, dat men zich voortdurend zal moeten afvragen, welke motieven naast het economische motief bij bepaalde groepen van boeren en tuinders meespelen in hun handelen. Men zal dienen te weten welke opvattingen, denkbeelden, idealen en vooral welke normen een doelmatiger aanwenden van de produktieve krachten

in de weg staan en welke pedagogische middelen kunnen worden gebruikt om deze belemmeringen weg te nemen, aangenomen, dat het verantwoord is om ze weg te nemen.

Maar er is meer. Niet alleen het economisch handelen is een sociaal handelen, maar ook het voorlichten op zich zelf, het overdragen van kennis, is een sociaal proces. Het is een sociale interactie, een samenspel tussen mensen, die aan weerskanten in belangrijke mate beheerst worden door de sociale milieus, waarin ze leven en vroeger geleefd hebben. Of de kennis, die de voorlichter wil overdragen, in het algemeen voor degenen aan wie hij ze wil overdragen, aanvaardbaar en op te nemen is en of ze aanvaardbaar is op de wijze, waarop hij ze brengt, hangt af van het sociale leven waarin de voor te lichten individuen hun plaats vinden. De voorlichter zal zich bewust moeten zijn van de sociale achtergronden van degenen, die hij wil voorlichten en ook zal hij zich bewust dienen te zijn van zijn eigen sociale achtergronden.

De groepsbenadering

Wanneer we ons vandaag bezighouden met groepsbenadering in het kader van de voorlichting, dan dienen we ons te realiseren dat naar onze huidige inzichten in feite alle voorlichting groepsbenadering is, of althans dient te zijn. De verschillende nieuwe voorlichtingsmethoden en -technieken, die na de oorlog in ons land zijn geïntroduceerd, vinden voor een belangrijk gedeelte hun oorsprong in deze opvatting.

Na de oorlog is de onderscheiding van de vormen van voorlichting in massavorlichting, groepsvoorlichting en individuele voorlichting populair geworden. Zoals het in het algemeen gaat met begrippen, die populair worden, verbindt men hieraan niet alleen gemakkelijk bepaalde uiterlijke kenmerken, maar men gaat al even gemakkelijk deze uiterlijke kenmerken als wezenlijk zien. Zo verbindt men met deze onderscheiding van

voorlichtingsvormen dikwijls bepaalde voorstellingen van de aantallen, die bij de voorlichting in één van deze vormen zouden zijn betrokken, en van de voorlichtingstechnieken, die hierbij zouden worden toegepast. Zowel het één als het ander is mijns inziens in principe onjuist, ook al vallen in de praktijk bepaalde tendenties ten aanzien van de gebruikte technieken en het aantal personen dat men wil benaderen, te constateren. Even onjuist echter zou het zijn, wanneer men meende dat men slechts bij de groepsvoorlichting er rekening mee zou dienen te houden, dat tussen de voor te lichten individuen een bepaalde groepsverbondenheid aanwezig is of zou kunnen ontstaan. Zoals uit het voorgaande wel valt af te leiden, maar hier nog eens duidelijk onderstreept moge worden, geldt dit voor de massavorlichting en voor de individuele voorlichting

evenzeer. Het essentiële van de groepsvoorlichting bestaat hierin, dat men bij de voorlichting rechtstreeks gebruik maakt van de groepsverbondenheid van de voor te lichten individuen en hiermee niet slechts passief rekening houdt. Wel staat hierdoor natuurlijk in de groepsvoorlichting het probleem van de groepsbenadering meer centraal. Naar ik aanneem zullen we vandaag dan ook in het bijzonder over groepsvoorlichting meer horen. Juist daarom echter leek het mij wenselijk in deze inleidende opmerkingen er nog even de nadruk op te leggen, dat het niet gaat om een bepaalde, aan de bestaande methoden toegevoegde nieuwe voorlichtings*methode*, wanneer we spreken van groepsbenadering in de voorlichting, maar om een bepaalde opvatting van en een bepaalde houding tegenover het probleem van de voorlichting als geheel.